

Marko Zajc

**PRAGMATIČNI,
SKEPTIČNI,
DROBNJAKARSKI:
IDEOLOŠKA IN PROGRAMSKA
IZHODIŠČA ZSMS/ZSMS-LS
V LETIH 1989–90**

UVOD

Kako razumeti prehod Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) v liberalnodemokratsko politično stranko? Pri interpretaciji programske transformacije »mladinske« družbenopolitične organizacije (DPO) v samostojni politični subjekt, ki se v (načeloma) svobodni konkurenci bori za politično oblast, lahko pomaga branje obsežne mednarodne historiografije o spremembah v Vzhodni Evropi v obdobju 1989–91. Ameriška zgodovinarica Marry Alise Sarott je v knjigi o »naključnem« odprtju Berlinskega zidu opozorila, da sodobno zgodovinopisje pogosto zanemarja kratkoročne vzroke na račun dolgoročnih. Za razumevanje historičnih procesov je nujno poznavanje globljih vzrokov in vzorcev, vendar, poudarja Sarott, globlji vzroki – ne glede na to, kako številni in globoki so – ne naredijo dogodkov nič bolj neizogibnih. In obratno, dejstvo, da so vzroki kratkoročni, še ne pomeni, da so manj pomembni. Pobudnike ali katalizatorje sprememb mora zgodovinopisje raziskovati tudi zato, ker so vredni študija sami

na sebi. Šele tako jih lahko vključimo v širšo sliko.⁸¹⁶ Da je stara historiografska razprava o razmerju med dogodkom in strukturo še vedno aktualna ravno na področju raziskovanja usodnih sprememb v (post)komunistični Evropi, opozarja tudi najvidnejši raziskovalec Evrope po letu 1989 Philipp Ther. Po njegovem mnenju je v letih 1989–91 prevladovalo posebno dožemanje temporalnosti, ki ga opiše kot »občutek lovljenja časa«. Historični momenti so si sledili z veliko hitrostjo, ki je spominjala na spremembe neposredno po prvi svetovni vojni. Ther je ponazoril »občutek pospeševanja« s citatom poljske pisateljice Marie Dąbrowske iz let 1918–19: »Človek se zbudi in se znajde v drugi državi, drugem življenju.«⁸¹⁷

Voditelji in aktivisti ZSMS niso prespali hitrih družbenih sprememb, ampak so jih soustvarjali. Kljub temu so se pogosto znašli v novem položaju in šele potem prevzeli vlogo akterjev. Vprašanje, ali so bili voditelji ZSMS sami iniciatorji družbenih sprememb ali pa so se zgolj odzivali na veliko hitrost zgodovine, ostaja odprto. Z veliko mero verjetnosti pa lahko trdimo, da odgovor ni enoznačen. Osnovni namen članka je predstavitev in analiza programskih izhodišč ZSMS v obdobju transformacije iz družbenopolitične organizacije v klasično parlamentarno stranko. Pri analizi sem se omejil na koledarski leti 1989 in 1990, ki ustrežata tudi političnim prelomom. ZSMS je z dogajanjem v zvezi z afero JBTZ leta 1988 v veliki meri prestopila na polje politične alternative, obenem pa je strukturno ostala del samoupravnega sistema družbenopolitičnih organizacij. Kot alternativa znotraj sistema je ZSMS večkrat nastopala kot legalno zaledje Odbora za varstvo človekovih pravic. Veliko zborovanje v podporo Janezu Janši 21. junija 1988 je uradno organizirala ZSMS.⁸¹⁸ V leto 1989 je ZSMS stopila z nejasno družbeno vlogo in hkrati z zavestjo, da so spremembe nujne.⁸¹⁹ Drugi konec obravnavanega obdobja prav tako zaznamujeta dve prelomnici: preimenovanje ZSMS-LS v Liberalno demokratsko stranko na kongresu v Zagorju novembra 1990 in plebiscit 23. decembra 1990.

BOJ ZA OBLAST

S koledarskim začetkom leta 1989 je zgodovina prestavila v višjo prestavo. Če je bilo leto 1988 v Sloveniji v znamenju afere JBTZ in Odbora za varstvo človekovih pravic, pa so že januarja 1989 dinamiko političnega razvoja v Sloveniji diktirali dogodki v Vzhodni Evropi in Jugoslaviji. Madžarski parlament je 12. januarja 1989 sprejel »demokratični paket«, s katerim je dovolil opozicijo in

816 Sarotte, *Catalysts of the Collapse and of the Transition*, str. 23; Sarotte, *The Collapse*, str. xvii.

817 Ther, *Europe since 1989*, str. 24; Cox, *1989 and the Transformations in Eastern Europe*, str. 1529.

818 K. B., *Dnevi, ki so pretresli Slovenijo*, str. 18.

819 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, str. 142.

neodvisne organizacije.⁸²⁰ Poljsko partijsko vodstvo je 18. januarja 1989 privolilo v pogovore *okrogle mize* z opozicijo, sledil je val stavk z zahtevo po legalizaciji sindikata Solidarnost.⁸²¹ Jugoslovanska politika je bila na prehodu 1988–89 v znamenju Miloševićevega pohoda. »Jogurtna revolucija« je v začetku oktobra 1988 odnesla vojvodinsko vodstvo. 19. novembra 1988 naj bi se v Beogradu na Ušću zbralo več kot milijon ljudi, srbski pisatelj Milovan Vitezović pa je ob tem izumil skovanko »dogajanja naroda«. 11. januarja 1989 je pod pritiskom ulice odstopilo vodstvo Črne gore.⁸²² Medtem je slovenska politična alternativa začela ustanavljati t. i. zveze v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL). 11. januarja 1989 je bila ustanovljena Slovenska demokratska zveza (SDZ).⁸²³

V programskem in ideološkem smislu ZSMS na prehodu iz leta 1988 v 1989 ni mirovala. 10. januarja 1989 so na seji predsedstva republiške konference ZSMS predstavili delovno gradivo z naslovom *Za demokracijo*, ki naj bi bilo osnova za razprave na republiški konferenci ZSMS v začetku februarja.⁸²⁴ Kmalu po predstavitvi osnutka programa so »mladinci« v javnost lansirali brošuro s pomenljivim naslovom *Boj za oblast*.⁸²⁵ Odgovorni urednik *Mladine* Miran Lesjak je kot avtorja označil člana predsedstva RK ZSMS Mojmirja Ocvirka, ki je priznal, da ima ZSMS ambicije spremeniti politični sistem »na čim manj boleč način« v smeri političnega pluralizma. Po mnenju Lesjaka naj bi bil mladinski program *Za demokracijo* prej »manifest za politični pluralizem kot pa načrt dela neke organizacije«. Manifestativno so zvenele predvsem trditve, da ZSMS ne gre za njihovo oblast, ampak za vzpostavitev legitimne oblasti same na sebi. Po drugi strani pa je program vključeval tudi predlog reforme političnega sistema. Avtorji so predlagali enodomno sestavo občinske skupščine in dvodomno sestavo republiške skupščine. Delegatska funkcija za to skupščino naj bi bila profesionalna in tudi financirana. V komunalnem zboru republiške skupščine naj bi sedeli delegati občin, v skupščinskem splošnem zboru pa delegati, ki bi bili izvoljeni na neposrednih volitvah. Ukinili bi predsedstvo republike, njegove pristojnosti pa bi prenesli na skupščino in predsednika Slovenije, ki bi ga republiška skupščina volila vsakih pet let. Zvezna skupščina bi bila sestavljena iz zbora republik in pokrajin ter splošnega zbora.⁸²⁶

Mladinci so se prav tako izognili jasni opredelitvi za ali proti strankarski demokraciji: »Zavzemamo se za polno uveljavitev političnega pluralizma. Ali je ta organiziran v strankah ali ne, to sploh ni naš problem in ne problem kogarkoli.« Da je bilo vprašanje morebitnega preoblikovanja organizacije v politično

820 Grobovšek, Žrtev lastne demokratizacije, str. 4.

821 Gwiazda, *Democracy in Poland*, str. 5.

822 Hronologija događaja (do Gazimestana), str. 13.

823 Jež, Storjen prvi korak v politični pluralizem, str. 1.

824 Verbič, Začetek, ne pa tudi konec razmišljanj o novem sistemu, str. 2.

825 Medved, V celjski Mladinski knjigi predstavili Boj za oblast, str. 6.

826 Lesjak, *Za demokracijo ali za oblast*, str. 18–19.

stranko še kako problem ZSMS, dokazujejo tudi različni eseji v brošuri *Boj za oblast*. Medtem ko je Tomaž Mastnak razgalil konec socializma in predlagal ZSMS boj za oblast,⁸²⁷ je Andrej Fištravec svetoval samoukinitvev ZSMS in ustanovitev »novega, neodvisnega subjekta mladih z delovnim naslovom ALTERNATIVAE«.⁸²⁸ Aktualni ideolog organizacije Mojmir Ocvirk je zelo jasno poudaril ZSMS kot politični subjekt, predvsem pa je izrazil pomen povezave med ideologijo in strukturo. Identificiral je dve pozitivni lastnosti ZSMS v kontekstu pluralizma: 1. »demokratski elementi strankarske ideologije«, ki so se izoblikovali v osemdesetih, in 2. »obstoječa organizacija«.⁸²⁹ Voditelji ZSMS so se dobro zavedali, da je vprašanje organizacije tesno navezano na ideologijo in program, zato teh dveh dilem ni mogoče obravnavati ločeno.

V medijih se s težavami ZSMS niso veliko ukvarjali. Rastko Močnik je v komentarju programov zvez v *Mladini* pripomnil, da so »mladinci« proizvedli zgolj program reforme obstoječega političnega sistema, drugače pa je besedilu priznaval slogovno bravuroznost, učinkovitost gesel in politični realizem.⁸³⁰ Veliko bolj kritični so bili v notranjih vrstah mladinske organizacije. Ljubljanski mestni komite ZSMS je programu odkrito nasprotoval. Glavni akterji opozicije republiškemuo vodstvu ZSMS so bili asistenti Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN) Andrej Klemenc, Igor Lukšič in Stanislav Vidovič. Avtorjem programa *Za demokracijo* so očitali, da ne upoštevajo usmeritev krškega kongresa (1986), da ne usklajujejo interesov in da hočejo biti na vsak način alternativa Zvezi komunistov. Zdi se, da je kritike v mestnem komiteju ZSMS motilo predvsem zadnje – odkrita opozicija ZKS in odločenost, da se »mladinci« podajo v boj za oblast. Teze nasprotnikov programa so bile sumljivo podobne tezam, ki jih je za CK ZKS napisal nekdanji mladinski politik in strokovni sodelavec CK ZKS Milan Balažič.⁸³¹ Član predsedstva RK ZSMS Dejan Verčič je kritikom v ljubljanski organizaciji očital, da so kratko malo prepisali partijska stališča. V času, ko je ZSMS krepila opozicijsko vlogo znotraj sistema in ko je bilo vprašanje razmerij med ZKS in ZSMS izjemno občutljivo, je pomenil očitek partijskega prepisovanja močno diskreditacijo za vodstvo ljubljanske veje ZSMS.⁸³² Član predsedstva RK ZSMS Gregor Golobič je bil za *Mladino* povsem jasen: kritiki programa *Za demokracijo* v mestni organizaciji naj bi bili »fascimirani s partijsko prenovo«, to pa jim onemogoča razmislek o ZSMS kot samostojni

827 Mastnak, *The Grumbling Hive*, str. 10.

828 Fištravec, *Alternativae – antenna in patibulum človekovega socialnega sveta*, str. 42.

829 Ocvirk, *Konec demokratizacije in prehodnih obdobj*, str. 58.

830 Močnik, *Jugoslavija na obalah Pacifika*, str. 19.

831 SI AS 2111, š. 5, a. e. I/1/13, Milan Balažič, *Kratka analiza programskega teksta ZSMS Za demokracijo*, 11. 1. 1989.

832 Lesjak, *Spori in spopadi*, str. 21. Gl. tudi Balažič, *Slovenski Berlinski zid*, str. 323–370.

organizaciji. »Perspektiva je (zanje žalibog) takšna, da bo na dveh stolih pač le še težje, če ne nemogoče sedeti.«⁸³³

Frakcijski boji znotraj ZSMS so napovedovali burno sejo RK ZSMS (1. februar 1989). Seja je bila zgodovinska ne samo zaradi sprejetja programa *Za demokracijo*, ampak tudi (če ne predvsem) zaradi vstopa liberalnodemokratskih intelektualcev v nastajajoče strankarsko življenje. Januarja 1989 je del liberalnega civilnodružbenega omrežja osnoval *Debatni klub 89*, ki je bil mišljen kot liberalna protiutež pravkar ustanovljeni Slovenski demokratični zvezi. Glavnina *Debatnega kluba 89* je pristopila k ZSMS na omenjeni seji 1. februarja 1989. Nastop artikuliranih in konceptualno močnih intelektualcev je povsem zasenčil nagajanje mestne organizacije republiškemuo vodstvu ZSMS. V »mladinski osir« je prvi dregnil Slavoj Žižek. Udeleženci seje so skoraj polovico razprave porabili za to, »da so razglabljali o Slavoju Žižku, o tistem, kar jim je in kar jim ni – pa se jim je zdelo, da je – povedal.« Povedal pa je dvoje: 1. program *Za demokracijo* je treba sprejeti ne zaradi strokovne neoporečnosti, ampak zato, ker se spopada z načelom frontnosti. Po Žižkovem mnenju ZSMS ne bi smela postati nekakšna alternativna SZDL; 2. organizacija, ki se je v Krškem leta 1986 razglasila za dežnik vseh demokratičnih pobud, ne more zgolj formalno odločati o svojih novih dokumentih, ampak ima širšo družbeno odgovornost. Nejasno frontovstvo je na seji napadel tudi drugi član *Debatnega kluba 89* in ugledni javni intelektualec Tomaž Mastnak. Prisotni vodja »konkurenčne« Slovenske demokratične zveze Dimitrij Rupel je z zadovoljstvom ugotavljal, da slovenska mladina izpolnjuje koncept političnega pluralizma, zato je mladinski skupščini predlagal, naj most čez *Rubikon* gradijo skupaj. Slavoj Žižek mu je lakonično odgovoril, da most ni potreben, ker je *Rubikon* zgolj majhen potoček, »kjer se vam niti do kolen ni treba zmočiti«. Na skupščini so delegati izglasovali skok čez *Rubikon* (sprejetje programa *Za demokracijo*) in tudi napovedali čas tega podviga: 13. kongres ZSMS naj bi se zgodil »še pred zimo«. ⁸³⁴

Člani *Debatnega kluba 89* so v veliki meri pridobili status vplivnih javnih intelektualcev kot kolumnisti/komentatorji tednika *Mladina*, ki je v tem času dosegal vrtooglavo naklado. V obravnavanem političnem trenutku je *Mladina* nosila trojno vlogo: bila je uradno glasilo ZSMS, najpomembnejši alternativni medij in ne nazadnje ena izmed najbolj prodajanih revij v republiki. Tomaž Mastnak je neposredno po razpravi v *Mladini* zapisal, da je perspektiva, »ki jo zdaj odpira ZSMS, nerestriktivni politični pluralizem, netotalitarna demokracija (recimo ji liberalna)«. ⁸³⁵ Navezava ZSMS – demokracija – liberalnost je bila

833 Golobič, Beograd v Ljubljani, str. 21.

834 Lesjak, Boj za prestiž, str. 17.

835 Mastnak, Med totalitarno in liberalno demokracijo, str. 13.

torej odkrito izražena že februarja 1989. V isti *Mladini* se je v pismih bralcev oglasil tudi Igor Lukšič: »Vodstvo ZSMS, ki se verbalno bori za pluralizem, je sprožilo konflikt v lastni organizaciji, s tem ko je avtonomna stališča P MK ZSMS razglasilo za partijski konstrukt in s tem ukinilo pluralizem v lastnih vrstah.«⁸³⁶ V nasprotju z Lukšičem pa so komentatorji in novinarji *Mladine* v danem političnem trenutku začutili potrebo po relativno homogeni politični organizaciji liberalnodemokratske usmeritve, ki bi predstavljala protiutež razpadajoči partiji in nacionalistični/konservativni opoziciji. V drugi izdaji brošure *Boj za oblast* je Mladinin novinar Ali Žerdin pripomnil, da bi morala ZSMS partiji ukrasti koncept diferenciacije: če ZKS razume diferenciacijo kot diferenciacijo ljudi, mora ZSMS doseči diferenciacijo konceptov.⁸³⁷

Glede na to, da je Slavoj Žižek v naslednjih dveh letih odločilno soustvarjal ideološka in programska izhodišča ZSMS in ZSMS-LS, velja pobliže spoznati njegovo pojmovanje političnih razmer v državi v letu 1989. Žižek je pozival k programski jasnosti ZSMS (in ostalih političnih subjektov v Sloveniji) tudi zaradi jugoslovanskega konteksta. Žižkove kolumne v *Mladini* v letu 1989 se večinoma ukvarjajo z nevarnostjo, ki jo za demokratizacijo Slovenije predstavlja Milošević. Že 27. januarja 1989 je ocenil, da je Jugoslavija od oktobra 1988 dejansko v izrednem stanju. Slovenskim komunistom je svetoval, naj se začnejo pripravljati na trenutek, ko bo treba hitro in odločno ukrepati. »Edino, kar ji bo dalo legitimnost za takšno ukrepanje, pa je široka koalicija vseh političnih subjektov, od ZK, preko ZSMS do SDZ na osnovni platformi obrambe nacionalne suverenosti in demokratičnega pluralizma.«⁸³⁸

Februarja 1989 se je zavrtil nov krog kosovske krize – stavkali so rudarji v Trepči, v Cankarjevem domu (27. februarja) je slovenska uradna politika skupaj z opozicijo podprla kosovske Albance. Sledile so ustavne spremembe v Srbiji (28. marca), ki so omejile kosovsko avtonomijo. Po zborovanju v Cankarjevem domu je slovenska oblast začela sodelovati z opozicijo v t. i. Smoletovi koordinaciji v okviru SZDLS.⁸³⁹ V kolumni z dne 14. aprila 1989 je Žižek opozoril, da za obrambo pred »jugototalitarizmom« ni dovolj širok demokratični konsenz v Sloveniji, ampak »tudi odločno nedemokratično spodrezanje korenin vsem tistim silam, ki bi v zaostrenem položaju delovale kot zaveznik jugototalitarnega pritiska«. Totalitarnega nasprotnika ni mogoče premagati z demokratičnimi sredstvi, včasih si je treba umazati roke in še kako nedemokratično ukrepati.⁸⁴⁰ Pripomba se je najverjetneje nanašala na t. i. »zdrave politične sile«, kaže pa na

836 Lukšič, Še o programu za demokracijo, str. 3.

837 Žerdin, Partiji se obrača, ali se bo obrnilo tudi ZSMS, str. 116.

838 Žižek, Kako se obnašati ob izrednih razmerah, str. 20.

839 Čepič, Dialog med oblastjo in opozicijo, str. 1200.

840 Žižek, Partija se s partijo izbija, str. 13.

velik strah liberalnih intelektualcev pred Miloševićem, ki so ga delili z mnogimi segmenti slovenske družbe. Izraz »zdrave sile« so v reviji *Mladina* uporabljali za komuniste starejše generacije, ki so še verjeli v samoupravni socializem. Kot tipske predstavnike t. i. zdravih sil so identificirali Franceta Popita, Staneta Dolanca in Tomaža Ertla. V kolumni z dne 21. aprila 1989 je Žižek spomnil na začetek tridesetih let v Nemčiji, ko je nesodelovanje sprtih levih sil tlakovalo pot nacistom na oblast. »Liberalno krilo oblasti in alternativa sta danes v Sloveniji obsojena na zakon po sili.«⁸⁴¹ Povedano na kratko: slovenska politična scena mora biti jasno programsko in ideološko diferencirana, vendar enotna v boju za skupne interese (proti Miloševiću in federaciji).

PRIPRAVE NA 13. KONGRES

Obdobje od sprejetja programa *Za demokracijo* (februarja 1989) do 13. kongresa ZSMS (novembra 1989) nosilec transformacije ZSMS v stranko ni prizanašalo. Inflacija prelomnih dogodkov je oteževala minuciozne priprave na jesenski kongres. Vzhodna Evropa je začela prehitevati Slovenijo na poti v strankarsko demokracijo. 4. aprila je Poljska naredila korak v smeri strankarskega pluralizma. Pogovori okrogle mize med oblastjo in opozicijo so se končali z dogovorom o deloma svobodnih volitvah in legalizaciji *Solidarnosti*.⁸⁴² 22. aprila so se začela pogajanja med oblastjo in opozicijo na Madžarskem.⁸⁴³ V Sloveniji je ZSMS kljub umeščenosti novih zvez v SZDLS ohranjala vlogo logističnega zaledja politične alternative. 8. maja 1989 je ZSMS na Kongresnem trgu pod krinko t. i. odprte seje organizirala protestno zborovanje proti prestajanju zaporne kazni za Četverico. Na zborovanju je Tone Pavček prebral Majniško deklaracijo z izrazitim nacionalnim poudarkom (»hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda«), ki pa jo ZSMS ni podprla.⁸⁴⁴

Na deloma svobodnih volitvah na Poljskem je 4. junija 1989 prepričljivo zmagala *Solidarnost*. Razpadanje komunistične oblasti na vzhodu je doseglo novo fazo. V *Mladini* se je Miran Lesjak pritoževal, da je o tem, kaj se dogaja na sejah sekretariata predsedstva RK ZSMS, mogoče zgolj ugibati, ker na seje ne vabijo predstavnikov javnosti. Rivalstvo med »komunistično« in »nekomunistično« frakcijo ZSMS je vzplamtelo na mladinskem festivalu v Murski Soboti, ko je prišlo na dan vprašanje, kaj storiti s članstvom v ZK v primeru nastopa na volitvah. Mogoče, je špekuliral Lesjak, se bo vojna med »komunisti« in »nekomunisti«

841 Žižek, Ali je treba koalicijo razdreti, str. 24.

842 Junes, The demise of communism in Poland, str. 105.

843 Grobovšek, Razcep v madžarski partiji na reformiste in sredince, str. 8.

844 Čepič, Dialog med oblastjo in opozicijo, str. 1200.

razplamtela kar na jesenskem kongresu ZSMS, ko bodo morali ZSMS-jevski odposlanci potrjevati programske dokumente. V tem primeru so bo morala ZSMS najbrž posloviti od samostojnega nastopa na volitvah.⁸⁴⁵

Medijskemu zatišju navkljub vodstvo ZSMS poleti 1989 ni počivalo. Na seji Konference RK ZSMS, ki je bila 14. julija 1989 v Portorožu, so bili sprejeti sklepi o poteku, dnevnem redu in delegatski sestavi 13. kongresa ZSMS. Sprejeli so tudi sklep, da bo kongres deloval v treh skupinah: dve sta bili namenjeni programskim usmeritvam in pobudam, ena pa razvoju organizacije.⁸⁴⁶ Programski dokumenti za kongres so bili usklajeni šele 5. in 6. oktobra 1989 na posvetu predsednikov in sekretarjev v Bohinju, torej po sprejetju ustavnih dopolnil v slovenski skupščini (27. septembra), ki so okrepili pristojnosti SR Slovenije ter omogočili večstrankarski sistem in tržno gospodarstvo. V mesecih pred sprejetjem ustavnih amandmajev je slovensko politično vodstvo doživljalo velik pritisk od državnega in partijskega vodstva.⁸⁴⁷

Delovne skupine so v Bohinju razpravljale v treh različnih sklopih. Sklop za politični sistem je vodil Gregor Golobič, sklop za ekonomski sistem in ekologijo Janez Kopač, sklop za javne službe ali družbene dejavnosti pa Roman Lavtar. »V bolj ali manj plodni razpravi so bili dokumenti kongresa deloma dopolnjeni, porodilo pa se je tudi več idej za kongresne pobude«,⁸⁴⁸ lahko preberemo v *Informacijah*, internem glasilu ZSMS. Da posvet v Bohinju le ni bil tako harmoničen, dokazuje sicer skopo poročanje *Mladine*, ki se je znašla v navzkrižnem ognju frakcij znotraj ZSMS. *Mladina* je zapisala, da ima ZSMS, organizacija, ki je prva glasovala za politični pluralizem, dve medsebojno konkurenčni stranki in en sam časopis, za katerega oboji poskušajo raziskati, kdo stoji za njim.⁸⁴⁹ Neposredno pred portoroškim kongresom je *Mladina* predstavila najpomembnejše frakcije znotraj mladinske organizacije: 1. republiško vodstvo – medijsko najbolj izpostavljen krak, ki je za preoblikovanje v stranko; 2. mestna konferenca, ki »škili k partiji in se zavzema za avtentične mladinske interese«; 3. Ljubljanska univerzitetna konferenca ZSMS, ki je nasprotna tako mestnemu kot republiškem vodstvu in je bliže SDZ in Socialdemokratski zvezi; 4. obalne konference, ki zastopajo načelna stališča; 5. Mariborčani, ki so blizu republiškem vodstvu; 5. celjska regija, ki predstavlja najbolj odkrito opozicijo republiškem vodstvu. Znotraj slednje je velenjska veja ZSMS organizirala Iniciativni odbor združene opozicije. Ta naj bi se zavzemal za preimenovanje ZSMS v Zvezo slovenske mladine, v kateri bi bilo članstvo prostovoljno in omejeno na zgornjo

845 Lesjak, Stranke namesto mozoljev, str. 8–11.

846 SI AS 2111, š. 3, a. e. I/1/5, dopis št. 1566/1/89.

847 Čepič, Dopolnila k slovenski ustavi jeseni 1989, str. 1205.

848 SI AS 2111, š. 5, a. e. I/1/16, Informacija 37, št. 13, oktober 1989.

849 Vrhovnik [pseudonim uredništva *Mladine*– op. ur.], En predsednik, dve stranki, str. 15.

mejo 35 let. Mladinini novinarji velenjskih opozicionalcev niso jemali resno. Opozorili so na dejstvo, da so Velenjčani v Bohinju glasovali za programske dokumente kongresa, opozicijski odbor pa sestavili po Bohinju, zato ni nenavadno, da »republiško mladinsko vodstvo meni, da jih Velenjčani zajebavajo«. Novinarji in mnenjski voditelji *Mladine* so – v času razprave o programu *Za demokracijo* – odkrito stopili na stran republiškega mladinskega vodstva. Če jim ne bo uspelo postati samostojna politična organizacija, je v *Mladini* zaključil Miran Lesjak, »bo portoroški kongres največji politični fiasko ZSMS«. ⁸⁵⁰

13. KONGRES ZSMS V PORTOROŽU

Programski dokumenti kongresa so poudarjali tri programska izhodišča: *Za demokracijo*, Ekonomska doktrina in Ekologija. Če je bilo prvo izhodišče znano od začetka leta, pa sta toliko bolj zanimiva druga dva. V ekonomiji mladinska izhodišča priporočajo deregulacijo in liberalizacijo. »Mladinci« bi najprej uveljavili celovit trg, da bi ga potem izboljševali s pomočjo državnega aparata in po demokratični poti v skupščini. Rezultat dela je vreden toliko, kolikor kdo zanj na trgu plača. Kljub zaupanju v tržno gospodarstvo »mladinci« niso načrtovali *laissez-faire* kapitalizma. »Socialna politika mora biti korektiv tržnega gospodarstva, ne pa motiv gospodarskega sistema«, so zapisali v program. Socialni korektiv bi moral biti usmerjen neposredno k porabnikom (prizadetim), ne pa k producentom, zato da bi nudili cenejše proizvode in storitve. Prav tako za socialno politiko ne bi bila pristojna podjetja, ampak država. Te pripombe lahko beremo kot kritiko obstoječega sistema, v katerem so imela podjetja močno socialno funkcijo. Predlagali so še oblikovanje Kodeksa socialnih pravic, ki bi bil opredeljen z zakonodajo. Koliko je pri novih programskih dokumentih ZSMS ostalo socializma, najlepše ponazarja naslednji stavek: »solidarnost razumemo kot enkratno ali večkratno socialno dejanje, ne pa kot ideološki in materialni davek«. ⁸⁵¹

Prvi pogoj za uveljavitev tržnega gospodarstva so ZSMS-jevci videli v »rešitvi vprašanja lastnine«. »Priznavamo neomejeno zasebno in javno lastnino, ki pa sta v pogojih poslovanja enakopravni pred vsakim zakonom in predpisom. Trg in njegova neusmiljena racionalnost naj sčasoma pokažeta prednosti in slabosti vsake izmed njih.« Družbeno lastnino bi bilo treba odpraviti. Odkupili naj bi jo »ustrezno spodbujeni posamezniki in skupine oz. institucije«, nekatere javne dobrine pa bi prevzela država. O tem, kdo bi bili ti posamezniki in skupine, programska izhodišča ne govorijo. So pa avtorji besedila zaznali nevarnost

⁸⁵⁰ Lesjak, 13. portoroški plenum, str. 19.

⁸⁵¹ SI AS 2111, š. 3, a. e. I/1/5, Programski dokumenti 13. kongresa ZSMS, str. 7.

nezakonitega vsesplošnega prisvajanja družbene lastnine in predvideli državne mehanizme, ki bi to preprečevali. Prav tako niso (povsem) pozabili na delavce. Ker družbena lastnina postane »prava« lastnina šele takrat, ko izgubi svojo družbenost, je nujen prehod iz samoupravljanja v različne oblike delavske participacije. Prehod delavcev iz samoupravljalcev v soupravljalce pa zahteva tudi svobodo sindikalnega organiziranja. Država mora s pomočjo vlade na gospodarskem področju posredno in neselektivno ustvarjati enake priložnosti za vse državljane in gospodarske subjekte. Naloga države je, da omogoča in spodbuja zakonito bogatenje, čeprav se v faze gospodarskega procesa ne vmešava več neposredno. Enigmo jugoslovanskega trga so poskušali razrešiti z zagovarjanjem pojma skupnosti nasproti pojmu enotnosti: »Enotenje je poguba trga. Razlike v Jugoslaviji terjajo neenotno, skupno ureditev, ki omogoča regionalno avtonomnost gospodarske politike in gospodarsko suverenost Slovenije.«⁸⁵²

Tretji sklop izhodišč predstavlja ekologija. V nasprotju s tehnokratskim in ekonomsko-teoretičnim diskurzom sklopa o ekonomiji ima ekološki sklop bolj načelen in splošen značaj. Podrejenost narave interesom človeštva uničuje planet, vztrajanje pri sedanjih razvojnih konceptih odpira možnost kolektivnega samomora človeštva. V načelu zahteva program ZSMS nujno preusmeritev na ekološki način razmišljanja in življenja. Program nasprotuje umazanim tehnologijam, usmerjeni pa so tudi proti jedrski energiji.⁸⁵³

Podrobnosti so bile opredeljene v programskih resolucijah, ki so se ukvarjale bodisi s konkretnimi primeri transformacije iz samoupravnega socializma v sistem parlamentarne demokracije bodisi s prihodnostjo Jugoslavije. Vzrok razdeljenosti Jugoslavije naj ne bi bil v nacionalnih nasprotjih, temveč v partijskem monopolu, ki preprečuje, da bi se običajne razlike artikulirale kot politične, zato se sprevračajo v nacionalne. V Jugoslaviji ne gre za iskanje sinteze, pač pa za iskanje simbioze. Osnova za novo jugoslovansko ustavo naj bi bila suverenost federalnih enot, skupaj s pravico do samoodločbe. Pri čemer bi lahko republika z odločitvijo preklicala federalno delegiranje določenih državnih funkcij, kot sta obramba in zunanja politika. Na ravni federacije so se zavzemali za neposreden nadzor zvezne skupščine nad vsemi ostalimi zveznimi organi. Slovenija bi morala biti bolj prisotna tam, kjer zvezna politika nastaja – v strokovnih in drugih službah zvezne administracije. Zato so ZSMS-jevci zasnovali »Projekt 1000« (1000 Slovencev v zvezni administraciji), ki bi zagotovil enakopravno zastopnost Slovenije v skupnih službah: »Moramo oditi v Beograd, drugače bo ‚Beograd‘ prišel k nam.«⁸⁵⁴ Resolucije so obsegale vsa področja človekovega življenja: od obrambe, zunanje politike do regionalnega razvoja; od davčne politike do

852 Prav tam, str. 7–8.

853 Prav tam, str. 9.

854 Prav tam, str. 10–11.

vodnega gospodarstva. Pozabili niso na stanovanjsko, žensko in manjšinsko politiko. Resolucije so obsegale večino programskih dokumentov (32 strani).⁸⁵⁵ Glede na to, da so se skoraj v nespremenjeni obliki pojavile kot del programa ZSMS-LS na spomladanskih volitvah leta 1990,⁸⁵⁶ lahko sklepamo, da so jih delegati v Portorožu v veliki večini podprli. Blaž Vurnik je vsebinske dokumente kongresa strnil v ugotovitev, da je program zahteval »vzpostavitev parlamentarne demokracije in tržnega gospodarstva z močno ekološko noto«, čeprav ni prinesel »ničesar, česar ne bi ZSMS tako ali drugače obravnavala že v preteklosti«. ⁸⁵⁷

Portoroški kongres je sovpadal s prelomnimi dogodki v Vzhodni Evropi (3.–5. novembra). Po množičnem eksodusu iz Vzhodne Nemčije, ki se je začel aprila 1989 z odstranitvijo žice na madžarsko-avstrijski meji, je 18. oktobra odstopil dolgoletni voditelj Eric Honecker, njegov naslednik Egon Krenz pa je obljubil reforme.⁸⁵⁸ V času portoroškega kongresa so na Alexanderplatzu v Vzhodnem Berlinu potekale množične demonstracije,⁸⁵⁹ ki veljajo za uvod v padec Berlinskega zidu pet dni kasneje. Jugoslavijo so pretresale novice o smrtnih žrtvah v spopadih med demonstranti in varnostnimi silami na Kosovu.⁸⁶⁰ Osrednji slovenski časopis *Delo* je o kongresu poročal na prvi strani,⁸⁶¹ objavil je tudi celoten govor predsednika RK ZSMS Jožefa Školča o potencialni zmagi ZSMS na volitvah.⁸⁶² V *Delu* so kongres upravičeno poimenovali »kongres pobud«. Delegati so sprejeli množico raznovrstnih pobud in dopolnitev, ki so romale v zvezno in republiško skupščino ter v SZDL.⁸⁶³ Zdi se, da je vodstvo ZSMS poskušalo v največji mogoči meri izkoristiti vlogo organizacije v razpadajočem sistemu socialističnega samoupravljanja – dokler so še imeli položaj družbenopolitične organizacije. »Mladinci« so prvi vstopili v volilni boj, zato je bilo treba izkoristiti vsako nišo v novi strankarsko-demokratski tekmi. Kljub pobudam in dolgim programskim resolucijam je novinarje zanimalo predvsem eno vprašanje: je ZSMS s portoroškim kongresom postala prava stranka? ZSMS je namreč ohranila nekatere elemente mladinske organizacije (mladinsko gibanje, ZSMS kot družbena organizacija), čeprav je odprla organizacijo za vse generacije in napovedala boj za oblast. To mladinsko organizacijsko »hibridnost« so kritizirali tako v *Delu* kot v *Mladini*.⁸⁶⁴ S programom se komentatorji niso veliko ukvarjali. Veso Stojanov je v *Delu* ugotavljal, da so v program »mladinci vnesli tako

855 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, str. 167.

856 *Koga voliti?*, str. 164.

857 Vurnik, *Preobrazbe neke družbeno-politične organizacije*, str. 20.

858 Ther, *Europe since 1989*, str. 75.

859 Sedmak, *Obljubljene reforme*, str. 1.

860 Nešović, *Kosovska stvarnost pobira krvni davek*, str. 1.

861 Stojanov, *Obstaja realna možnost, da na volitvah zmagamo*, str. 1.

862 Školč, *Dobro vemo, da nam je v ZSMS potrebna opozicija*, str. 3.

863 Vurnik, *Preobrazbe neke družbeno-politične organizacije*, str. 20.

864 Zajc, Marko, *ZSMS iz družbenopolitične organizacije v politično stranko*, str. 187–204.

rekoč vse, kar bi volivca utegnilo pritegniti; od tako imenovanih velikih tem o demokraciji, pravni državi do popolnoma marginalnih, a zelo življenjskih in za marsikoga zelo pomembnih tem.«⁸⁶⁵ Prevelike odprtosti programa se je zavedalo tudi vodstvo. V uvodnem govoru je moral Jožef Školč priznati, da se zdijo »danes naša programska izhodišča že tako samoumevna, da se ne zdijo nikomur več izvirna. Povsod slišimo: trg, demokracija, ekologija.« Zakaj torej nov program? Odgovor je jasen: ker je ZSMS ta načela že uresničevala in ker bo tudi v prihodnje »nekaj korakov pred časom«. Če vzamemo za katalizator pomembnosti govor predsednika RK ZSMS Jožefa Školča, potem je poleg parlamentarne demokracije in tržnega gospodarstva najbolj poudaril ekologijo in mirovništvo. »Mirovniki in ekologi v ZSMS so bili integrirani v Evropo veliko prej, preden so drugi sploh opazili, da Evropa obstaja.«⁸⁶⁶

PREDVOLILNI BOJ

Čeprav je bila volilna zakonodaja sprejeta šele 27. decembra 1989, je bil zadnji mesec leta 1989 že v znamenju volilne kampanje. Neposredno po uspešni prepovedi t. i. Mitinga resnice v Ljubljani so 4. decembra 1989 Slovenska demokratska zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Slovenski krščanski demokrati in Slovenska kmečka zveza ustanovile koalicijo Demos.⁸⁶⁷ ZKS je pred božičem na 11. kongresu razglasila sestop z oblasti in prenoviteljski program pod geslom *Evropa zdaj*. Z začetkom leta 1990 je zvezni izvršni svet pod vodstvom Anteja Markovića uvedel program gospodarskih reform, ki je med drugim vseboval fiksni tečaj dinarja (1 marka = 7 dinarjev).⁸⁶⁸ Evropski kontekst je bil jasen: socializem je dokončno povozil čas. Na božični dan je bil usmrčen romunski vodja Ceausescu,⁸⁶⁹ štiri dni kasneje pa je nekdanji disident Vaclav Havel postal predsednik Češkoslovaške.⁸⁷⁰ ZSMS je svoj program imela: ni pa imela niti jasnega članstva niti pravega imena. V drugi številki *Mladine* v letu 1990 je Franci Zavrl ugotavljal, da je ZSMS zaspala na lovorikah, oba druga politična bloka pa sta še kako dejavna: tako Demos kot SSS (Stranska samoupravnega socializma: pejorativna skupna oznaka za ZKS in Socialistično zvezo Slovenije – bivšo SZDLS, ki je spremenila ime 9. januarja 1990). Razen nastopaštva in zabavnih pobud o ukinitvi ljubljanskih pajkov naj bi ZSMS molčala, medtem pa izgubljala potencialne partnerje in se vse bolj poredko pojavljala v medijih. Krivda pa, meni Zavrl, ne leži samo v vrstah ZSMS,

865 Stojanov, *Igra se nadaljuje*, str. 9.

866 Školč, *Dobro vemo, da nam je v ZSMS potrebna opozicija*, str. 3.

867 Čepič, *Volitve aprila 1990*, str. 1284.

868 Pančur, *Neuspešnost gospodarskih reform v Jugoslaviji*, str. 1297.

869 Ther, *Europe since 1989*, str. 50.

870 Prav tam, str. 291.

ampak tudi v dejstvu, da se nove in stare stranke ne zanimajo za nova družbena gibanja. ZSMS je bila nekakšna koalicija družbenih gibanj. Razen ekologije so vse civilnodružbene teme (pravice marginalnih skupin, ugovor vesti, feministični boji, alternativna kultura) izpadle iz javne debate. Veliko se govori o starodavnih grbih, nihče pa ne opazi, da na sestankih Demosa sedijo zgolj moški.⁸⁷¹ Ideja tretjega bloka sicer ni bila nova, je pa v kontekstu odkritega predvolilnega boja postala pereče aktualna. 22. januarja so slovenski delegati spektakularno zapustili 14. kongres ZKJ,⁸⁷² slovenska komunistična organizacija je spremenila ime v ZKS – stranka demokratične prenovе.⁸⁷³ Mile Šetinc je pozval k oblikovanju »klina zdrave sredine« med komunistično pogoltnostjo in nacionalističnim konservativizmom. To funkcijo bi najbolje opravila ZSMS.⁸⁷⁴

Piko na i je v *Mladini* ponovno postavil Slavoj Žižek: če kaj družijo slovenske katoliške narodnjake in komuniste, je ugotavljal Žižek, je to njihovo skupno sovraštvo do gnilega liberalizma. Demos in SSS stavita na »vsenarodno solidarnost in spravo, na neko notranjo enotnost, ki naj pomiri naše zdrahe«. To nadideološko zagovarjanje enotnosti je za Žižka slabše od ostrih radikalov v Demosu. Katoliška in potem komunistična hegemonija sta na Slovenskem povsem popačili podobo liberalizma. Ta naj bi posebljal egoizem brez solidarnostnih vrednot. Po Žižku pa je tisto, kar odlikuje liberalizem, prav čut za drugega, »za človeka v svoji edinstvenosti, v tem, po čemer se od nas razlikuje«. Liberallec je heteroseksualec, ki spoštuje homoseksualce in je ateist, ki spoštuje način, kako si verske manjšine organizirajo življenje. To ne počne iz pokroviteljstva, ampak »zato, ker globoko v sebi ve, da VEČINE NI: da smo vsi, vsak na svoj način manjšina«. ZSMS je edina, ki v slovenskem prostoru zastopa liberalne ideje. »In zato bi bil moder korak ZSMS, da se še pred volitvami preimenuje v LIBERALNO STRANKO SLOVENIJE in tako jasno zakoliči svoj prostor na slovenskem političnem zemljevidu.«⁸⁷⁵

ZSMS je s ponovno intervencijo intelektualcev dobila temeljno usmeritev in jasna politična gesla, uporabna za volilni boj. Žižek je svoj poziv objavil v *Mladini* 9. februarja 1990. Istega dne so ZSMS-jevci priredili predvolilno konvencijo, kjer so predstavili skrajšani program z naslovom *Manifest liberalizma*, stranko pa so začasno preimenovali v ZSMS – Liberalna stranka.⁸⁷⁶ Temeljna ideja manifesta je bila svoboda: »ZSMS je liberalna stranka – V zadnjih desetih letih smo našli pot iz samodržstva socializma. Za nas je pomembna svoboda tukaj in zdaj. Ne zanima nas svoboda vseh. Zavzemamo se za svobodo vsakogar. Zato razstiramo meje

871 Zavrl, *Moje stranke pa ni*, str. 1.

872 Ekpa Dela, Slovenski delegati zapustili kongres ZKJ, Dilema: kongres nadaljevati ali prekiniti, str. 1.

Več gl. Repe, *Slovinci v osemdesetih letih*, str. 67.

873 Soban, *ZKS od zdaj Stranka demokratične prenovе*, str. 1; Lusa, *Razkroj oblasti*, str. 206.

874 Šetinc, *Dva bloka in ZSMS*, str. 19.

875 Žižek, *ZSMS je Liberalna stranka Slovenije*, str. 17.

876 Stojanov, *Liberalci prihajajo*, str. 1.

svobode, kjerkoli je mogoče.« Svobodo so opredelili v treh točkah: 1. svoboda izbire v vsakdanjem življenju – spoštovanje različnosti posameznika; 2. svoboda izbire na področju gospodarstva – svobodno tržno gospodarstvo, ki ga omejuje varovanje narave; 3. svoboda izbire v politiki – državljanske pobude in družbena gibanja so potrebno dopolnilo strankarskega pluralizma, država mora biti pod nenehnim in učinkovitim nadzorom civilne družbe.⁸⁷⁷

Vidimo, da je kratek manifest ZSMS – Liberalne stranke obdržal okoljevarstvo, po drugi strani pa je izpadla socialna nota. Kljub temu je vodja organizacije Jožef Školč v govoru na konvenciji poudaril oba vidika: Slovenija potrebuje socialni in ekološki program. Cilj socialnega programa ni samo zagotovitev eksistenčnega minimuma ljudem, ki so postavljeni na cesto, ampak preprečitev tega, da bi nesposobna vodstva množično odpuščala delavce pod krinko prestrukturiranja. Ekološki program pa zadeva celovita razmerja med ljudmi in naravo. Govor Slavoja Žižka se je vrtel okoli ustroja in delovanja samoupravnega državnega aparata: zlomiti je treba moč podedovane politokracije, čim prej vzpostaviti proporcionalni sistem in ustvariti takšno državo, ki ne bo pomenila nobene nevarnosti za demokracijo, tudi če komunisti sodelujejo v vladi. Tomaž Mastnak je spomnil, da je ZSMS edina vzela pod zaščito nova družbena gibanja: »Pod okriljem ZSMS smo v državi, ki jo je opustošila razredna zavest, ponovno odkrili posameznikovo vest.« V jugoslovanski politiki je bila ZSMS za konfederacijo. Ugledni pravnik Ivan Kristan je predlagal takšno stopnjo samostojnosti, da ustava republike Slovenije ne bo v hierarhično podrejenem položaju v odnosu do ustave Jugoslavije. »Temelj članstva v Jugoslaviji mora biti priznanje pravice vsakega naroda, ki vključuje tudi pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi.«⁸⁷⁸ Po Žižkovem mnenju je bil razpad ZK v svojem bistvu praznik za Jugoslavijo. Titova Jugoslavija mora umreti, da bi se ponovno rodila. Rešijo jo lahko samo predstavniki novih demokratičnih sil iz vseh predelov skupne države. Samo ti so lahko partnerji pri sklepanju novega sporazuma o konfederaciji. Zato so v liberalni stranki načeloma proti Markovičevi vladi, ker se z njo samo podaljšuje agonija. Marković poskuša z oporo v JLA obračunati z obema ekscesoma: s Slovenijo in Srbijo, obenem pa krepi moč centralne politokracije.⁸⁷⁹ Na konvenciji so novi liberalci predstavili tudi potencialne kandidate za delegate v skupščini in za predsedstvo RS. Poleg »mladinskih« veteranov so se na kandidatni listi znašli gospodarstveniki, direktorji javnih zavodov in javni intelektualci. Slavoj Žižek je sprejel kandidaturo za člana predsedstva republike.⁸⁸⁰

877 Kdo smo in kaj hočemo, str. 3.

878 Stojanov in Vukelić, Cilj ZSMS je država, ki ne bo nevarna za demokracijo, str. 3.

879 Stojanov, Liberalizem na Slovenskem dviguje glavo, str. 21.

880 Lesjak, 120 kandidatov tretjega bloka, str. 17.

Najbolj zanimiv odziv na konsolidacijo ZSMS kot liberalne stranke je objavila *Sobotna priloga Dela*. Janez Janša, eden od prvakov SDZ in Demosa ter nekdanji funkcionar ZSMS je bil mnenja, da slovenski liberalizem dviga glavo tudi na tujih vratovih. Prispevek moramo brati v kontekstu volilnega boja, kljub temu Janševo mnenje ni zgolj predvolilna propaganda, ampak tudi nazoren prikaz programskih in konceptualnih razlik med ZSMS-LS in Demosom. Janša je imel z ZSMS veliko izkušenj: v organizaciji je delal več let, dvakrat je kandidiral za najvišje položaje. Poudaril je, da je bil obakrat iz kandidacijskega postopka »odstranjen s postopkom od zunaj« – leta 1984 po intervenciji ZKS in leta 1988 z aretacijo. Kaj predstavlja ZSMS v tedanjem trenutku za Janeza Janšo? »ZSMS ni tretji blok, je pa dejansko nekaj tretjega. Nekaj vmes.« Že res, priznava Janša, ZSMS je odigrala veliko vlogo v demokratizaciji Slovenije, prav tako priznava, da Žižka osebno visoko ceni, vendar se ne more strinjati z njegovimi očitki o težnji Demosa po nekakšni organski enotnosti Slovencev. Glede prebivalstvene politike imajo v Demosu različna stališča, v SDZ pa so pri tem vprašanju enako liberalni kot ZSMS. Zanimivo je, da je Janšo zbudilo Žižkovo zanikanje pomena narodne sprave. Spravo vidi Janša kot predpogoj za priznavanje pravic do več resnic. Po njegovem mnenju Žižkov očitek diši po frazi, da je vse, kar ni socialistično, nujno nacionalistično ali celo šovinistično. »Nasprotno! Pravica do nacionalne opredelitve in nacionalne suverenosti je ena izmed temeljnih človekovih pravic.« Priznal je, da se tega problema niti sam ni zavedal, dokler mu niso slabih sto metrov od kraja, kjer se je rodil, sodili v tujem jeziku.⁸⁸¹

ZSMS naj bi se hvalila, da ni sovražna do komunizma. Le kako bi lahko bila, ko pa je bilo celotno vodstvo še do pred kratkim včlanjeno v ZKS? Janšo je najbolj motilo Žižkovo razglabljanje o tem, kaj vse je ZSMS naredila od leta 1982 naprej. Vse lepo in prav, priznava Janša, a tisti, ki so danes jedro ZSMS, takrat niso bili zraven ali pa so se ukvarjali z marginalnimi zadevami. Poleg tega nihče od sedanje garniture ZSMS ni čutil nikakršnih posledic prebojev, ki jih je ZSMS naredila. Nihče ni izgubil službe ali bil sodno in politično preganjan. Tisti, ki so posledice najbolj čutili, so danes drugje: med Zelenimi, pri socialdemokratih, pri SDZ ali na neodvisnih listah (mirovnik Marko Hren). V zaključku je Janša posvaril, da prihajajo po volitvah težki časi. Slovenski parlament čaka sprejetje nove ustave in nekaj ključnih odločitev v zvezi s položajem Slovenije v Jugoslaviji. Pri teh odločitvah pa ne bo zadoščala samo strankarska pripadnost, temveč bo potreben tudi osebni pogum.⁸⁸² Čeprav je bil ton Janševega odziva spravljiv in prijateljski, je kljub temu nakazal nekaj konstant v odnosu med Janezom Janšo in ZSMS-LS (kasneje LDS): opazna je zamera, da je bil iz ZSMS »odstranjen

881 Janša, *Liberalizem na Slovenskem dviguje glavo – tudi na tujih vratovih*, str. 23.

882 Prav tam.

od zunaj«, do izraza pa so prišle temeljne konceptualne razlike v odnosu do slovenske suverenosti in slovenstva na splošno. V knjigi *Premiki*, izdani leta 1992, je Janez Janša v začetku tretjega poglavja ponovil glavne očitke ZSMS, izražene v omenjenem članku v *Sobotni prilogi* iz leta 1990.⁸⁸³

ZSMS – Liberalna stranka je na volitvah 1990 nastopila samostojno. Prvotni načrti o »tretjem bloku« (skupaj z Zelenimi Slovenije in Zvezo slovenske kmečke mladine, ki je nastala v »inkubatorju« ZSMS) se niso uresničili. Kandidat ZSMS-LS za predsednika Predsedstva RS Marko Demšar je dobil zgolj 10,4 odstotka glasov. Prav tako niso bili uspešni kandidati za Predsedstvo RS (Alojz Križman, Bogdan Oblak – Hamurabi in Slavoj Žižek). Znatno bolje se je stranka odrezala na volitvah v Družbenopolitični zbor (DPZ), kjer je ZSMS-LS pridobila zaupanje 14,49 odstotka volivcev in si pridobila 12 delegatskih položajev v osemdesetčlanski zbornici DPZ. ZSMS-LS je kot posamezna stranka dosegla drugi rezultat, takoj za prenovljenimi komunisti.⁸⁸⁴

PO VOLITVAH 1990: OPOZICIJA

Kljub pogajanjem ZSMS ni vstopila v Demosovo vlado, zato se je znašla v pravi opoziciji.⁸⁸⁵ Tako kot ostale družbenopolitične organizacije⁸⁸⁶ se je morala ZSMS-LS soočiti z novimi finančnimi in organizacijskimi izzivi: nekdanjega stabilnega financiranja organizacije ni bilo več. Po volitvah je umanjala tudi medijska pozornost: stranka se je vse manj pojavljala v medijih. Avgusta 1990 je ZSMS izgubila svoje glasilo. *Mladina* je postala prvi slovenski medij, ki se je olastnil iz nekdanjega glasila družbenopolitične organizacije. Nekdanji izdajatelj ZSMS pa je kljub protestom vodstva ostal brez lastniškega deleža v novi medijski družbi. Novo delniško družbo sta registrirala Franci Zavrl in Franci Perčič, deležniki so postali novinarji, publicisti, lektorji in fotografi, ki so v *Mladino* vložili po približno deset tisoč nemških mark.⁸⁸⁷ Ne glede na novo lastništvo so člani ZSMS-LS še vedno dobivali medijski prostor v *Mladini*.

Poleti 1990 je izbruhnil spor za ime liberalne stranke. Liberalna stranka (prej: Slovenska obrtniška stranka – SOS) je sprožila postopek za izbris dela imena ZSMS – Liberalna stranka. ZSMS-LS je dokazovala, da je stranka pod tem imenom pri sekretariatu za občno upravo Občine Ljubljana Center registrirana že od 22. marca 1990, medtem ko je Slovenska obrtniška stranka ime uradno

883 Janša, *Premiki*, str. 31.

884 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, str. 198.

885 Čepič, *Demos prevzame oblast*, str. 1291.

886 Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 67.

887 Kučić, *Tednik Mladina: primer medijske tranzicije na Slovenskem*.

spremenila v Liberalna stranka (LS) 15. junija 1990. V sporu je zmagala ZSMS-LS: imena ji ni bilo treba spremeniti, vendar je tudi LS zadržala svoje ime.⁸⁸⁸ Prepiri o imenu so imeli tudi ideološko in programsko ozadje. Član LS Vitomil Gros v ZSMS-LS ni videl kakšnega posebnega liberalizma, medtem ko naj bi bilo na LS »skoraj vse liberalno«.⁸⁸⁹ Po mnenju kolumnistke *Mladine* Melite Zajc spor med ZSMS-LS in LS glede primata nad ekonomskimi vsebinami liberalizma le ni bil tako smešen, kot je bilo videti na prvi pogled. SOS ali LS naj bi bila kot »stranka malih podjetnikov in velikih kmetov« temu historično in vsebinsko mnogo bliže. ZSMS-liberalcem ne ostane drugega kot kulturni liberalizem v smislu individualističnega vztrajanja pri pravici do drugačnosti.⁸⁹⁰

ZSMS-LS je bila do Demosove vlade, ki je krmilo republike prevzela 16. maja 1990, opozicijsko kritična, čeprav je z njo tudi sodelovala. Minister za informiranje Stane Stanič je bil član ZSMS-LS (aprila 1991 ga je zamenjal član SDZ Jelko Kacin). Podpredsednik stranke Mile Šetinc je novi oblasti očital, da se deloma še vedno obnaša kot opozicija, obenem pa zganja teorijo zarote in trdi, da je opozicija del starega režima, ki naj bi še vedno obvladoval vse vzvode oblasti. Šetinc je menil, da ima ZSMS-LS bistveno slabši položaj, kot ga je imela v zadnjih letih partijske vladavine: ima manj vpliva na oblastniške odločitve, precej manj denarja in skoraj nič internih informacij.⁸⁹¹

Če so leta 1989 ton političnemu življenju v Sloveniji dajale spremembe v Vzhodni Evropi, je nad politično sceno leta 1990 viselo vprašanje obstoja Jugoslavije. Prioriteta Demosove vlade je bila suverenost Slovenije, bodisi v okviru bodoče konfederacije bodisi v obliki popolne samostojnosti. Kljub pomislekom in »soliranju« Demosa so delegati ZSMS-LS 2. julija 1990 v parlamentu podprli Deklaracijo o suverenosti, ki pa je bila bolj deklarativne narave. Istega dne so albanski delegati kosovske skupščine pred zaprtimi vrati razglasili Kosovo za republiko. Kosovski krizi ni bilo videti konca.⁸⁹² Na Hrvaškem so bile večstrankarske volitve 22. aprila in 6. maja, zmagala je Hrvaška demokratična skupnost z izrazito nacionalističnim programom.⁸⁹³ 11. julija 1990 je bila z združitvijo Zveze komunistov Srbije in Socialistične zveze Srbije ustanovljena Socialistična partija Srbije pod vodstvom Miloševića.⁸⁹⁴ 18. avgusta 1990 se je v Kninski krajini začela t. i. balvanska revolucija, oborožene skupine srbskih upornikov so sredi turistične sezone na barikadah izvajale nadzor nad prometom

888 SI AS 2111, š. 5, a. e. I/1/13.

889 Pušenjak, Ime rože, str. 17.

890 Zajc, Melita, Kolumna, str. 13.

891 Šetinc, Grdi, umazani, zli, str. 27.

892 Ekar, Kosovo – sedma republika SFRJ, str. 1.

893 Čepič, Prizadevanja za ohranitev Jugoslavije, str. 1312.

894 Dukić, Milošević na čelu nove srbske stranke, str. 2.

skozi Kninsko krajino.⁸⁹⁵ Pomembno vlogo v političnem življenju so imele gospodarske dileme. V drugi polovici leta 1990 je vlada vso energijo usmerila v iskanje rešitev in sprejemanje ukrepov za preživetje slovenskega gospodarstva.⁸⁹⁶ Slovensko politično jesen 1990 so zaznamovale priprave na plebiscit.⁸⁹⁷ Medtem ko se je v začetku oktobra 1990 Nemčija dokončno združila,⁸⁹⁸ je Slovenija naredila več korakov na poti v samostojnost. 4. oktobra 1990 je slovenski parlament deloma ali povsem razveljavil 27 zveznih zakonov.⁸⁹⁹ V takšnih političnih razmerah je vodstvo ZSMS-LS načrtovalo 14. kongres stranke, ki naj bi končno zaključil preobrazbo iz mladinske organizacije v moderno politično stranko. Priprave za kongres so se začele že avgusta. Za kraj kongresa so izbrali Zagorje, za datum pa 3. november 1990.

14. KONGRES ZSMS-LS – 1. KONGRES LDS

Zaradi katastrofalnih poplav so kongres prestavili na 10. november. Svoj kongres je ZSMS propagirala z udarnimi gesli: »do suverene slovenske države«, »do demilitarizacije brez orožja«, »do demokratične ustave brez izsiljevanja«, »demokratična alternativa brez križa in meča«, »brez zapostavljanja regij«.⁹⁰⁰ Gesla so bila očitno raznolika: slovenska suverenost, mirovništvo, politična kultura, sekularna družba, enakomeren razvoj. Vizualna podoba kongresa je sugerirala umirjenost in konservativnost: osnovni motiv sta bila otroka v gala oblekah, ki plešeta valček. V organizacijskem smislu je imela ZSMS-LS še vedno veliko ostankov strukture družbenopolitične organizacije, zato je bila pomembna naloga sprejetje novega statuta za nove čase.⁹⁰¹ Za javnost sta bila najbolj zanimiva izbris kratice ZSMS iz imena stranke in sprejetje novega imena: Liberalna demokratska stranka (LDS). Spremembo imena je na kongresu predlagal Pavel Gantar. Preimenovanje naj bi zaključilo obdobje preobrazbe bivše mladinske organizacije, ki se je začelo s problemsko konferenco *Boj za oblast* in se nadaljevalo s portoroškim kongresom, predvolilno dejavnostjo in parlamentarnim delovanjem. Z imenom Liberalna demokratska stranka naj bi potrdili in kodificirali strankino temeljno politično in duhovno usmeritev, to je opredelitev za liberalno Slovenijo, ki po izkušnji socialističnega kolektivismu

895 Meier, *Yugoslavia, a history of its demise*, str. 149; Moravček, V Kninu na zunaj mir, strasti pa se še zdaleč niso umirile, str. 1.

896 Prinčič, Pot v gospodarsko samostojnost, str. 1300.

897 Čepič, Plebiscit o samostojni Sloveniji, str. 1294.

898 Sedmak, Združitev pričakalo nekaj milijonov ljudi, str. 1.

899 Taškar, Slovenija je odpravila del zveznega pravnega sistema, str. 1.

900 Vurnik, *Med Marxom in punkom*, str. 200.

901 SI AS 2111, š. 3, a. e. I/1/7, Uvodni govor k statutu Romana Lavtarja, sekretarja RK ZSMS-LS.

noče zapustiti načel liberalno demokratičnega političnega reda in ki je proti nadomestitvi socialističnega kolektivismu z nacionalističnim. Gantar se je ozrl tudi v zgodovino in ugotovil, da je ravno ZSMS rehabilitirala in afirmirala pozabljen koncept liberalizma v slovenskem prostoru. Gantar je predsedstvu kongresa še predlagal, naj zaščiti ime »dobre stare ZSMS, ki je storila kar nekaj, da smo prišli ven iz socializma, čeprav je tudi sama spadala vanj«.⁹⁰²

Predsednik komisije za stališča in sklepe Mile Šetinc je menil, da so prav stališča »obrotniških soimenjakov iz Kranja« dober dokaz, da ime liberalni demokrati v slovenskih razmerah ni pleonazem, ampak se imajo očitno za liberalce tudi ljudje, ki niso demokrati. Šetinc je ugotovil, da mnoge zgodovinske liberalne vrednote danes sprejema velika večina modernih političnih strank. Prava liberalnost se dokazuje v odtenkih. Urejevalci nove zgodovine lahko mimogrede pozabijo, za koga in čemu jo delajo. Suverenost Slovenije zanima LDS le toliko, kolikor omogoča udobno, spodobno in mirno življenje – tudi tistih, ki niso ali ne želijo biti Slovenci. Šetinc ne bi jedel samo trave zgolj zaradi časti in ponosa, četudi je ta zgolj slovenska. Herojstvo bodo izbrali takrat, ko ne bodo imeli več svobodne izbire. V tem smislu naj bi bila LDS sredinska stranka.⁹⁰³

Kaj pa ekonomija? Po propadu socializma se liberalizem vrača močnejši, kot je kdaj koli bil, trdi Šetinc. Bolj ali manj naj bi se tudi sprijaznil s socialno državo. Postsocialistične države imajo zanimiv problem: kako izvesti privatizacijo v razmerah, ko je praktično cela ekonomija v državnih rokah. V stranki nasprotujejo tako začasnemu poddržavljanju družbene lastnine kot tudi razdelitvi premoženja med prebivalstvo. Prvo bi problem preložilo, drugo obnovilo v hujši obliki. Različne metode privatizacije ocenjujejo le v funkciji lastninske normalizacije in s tem večje učinkovitosti ekonomije, ne pa s stališča stare ali nove družbene pravičnosti. Najboljši način za krčenje produkcijskega časa v korist prostega časa in za izboljšanje podlage za uveljavljanje človekovih pravic naj bi bilo prav podjetništvo samo. V tem smislu pa je nova LDS tudi desna ali konservativna stranka.⁹⁰⁴

Na kongresu je govoril tudi Slavoj Žižek. V Arhivu Republike Slovenije je ohranjen material, ki so ga na kongresu dobili novinarji. Organizatorji so na fotokopije Žižkovega govora, polnega popravkov s kemičnim svinčnikom, pripisali: »Spoštovani novinarji, opravičujemo se za estetsko nepopoln govor dr. Slavoj Žižka, člana Predsedstva ZSMS-LS.« Poleg starih šal o ljudožercih, ki so pojedli zadnjega ljudožerca (beri: komunista), je Žižek poudaril, da je treba paziti, da se ne ujamejo v pasti izsiljevanja. Lahko se zgodi, da se bo v imenu usodnosti

902 SI AS 2111, š. 3, a. e. I/1/7, Predlog Pavla Gantarja.

903 SI AS 2111, š. 3, a. e. I/1/7, Govor Mileta Šetince.

904 Prav tam.

sedanjega trenutka vsiljevalo rešitve, ki s to ogroženostjo nimajo nobene zveze. Slovenija je na ključni točki političnega procesa. Onstran komunizma ni obljubljene dežele, ampak nove dileme: bo Slovenija zatohla domačija, zaverovana v svojo samobitnost, ali bo odprta država? Prvo se bo izrazilo v prevladi dveh političnih blokov, drugo pa v obliki mavrično razvejanega političnega zemljevida. Zato je goreče zagovarjal proporcionalni sistem. Sploh pa, je trdil Žižek, v Sloveniji razen njih nihče jasno ne zastopa liberalnodemokratske poti. Demosove stranke so razpete med nacionalnim republikanstvom in katoliškim populizmom, prenovitelji pa naj bi bili še daleč od sodobne socialdemokratske stranke. Kaj je torej danes liberalizem? Prva asociacija je brezobzirno pridobitništvo. Na srečo se jim s tem pojavom ni treba zamejevati,

»dobri obrtniki iz Kranja so sprejeli nase žrtev in ustanovili stranko, ki uteleša vso tisto prtljago liberalizma, poceni pridobitništvo in nastopaštvo, duh spletk in metanja polen pod noge – kar mi nočemo biti, tako da lahko tistim, ki nas obtožujejo za individualistično nestrpnost, socialno neobčutljivost ipd., odgovorimo: zamenjali ste nas, to so oni iz Kranja, če pa hočete videti, kaj smo mi, pogledjte materiale zadnje liberalne internacionale, kjer je ves poudarek na ekologiji, na pravicah manjšin.«⁹⁰⁵

Kongres v Zagorju je sprejel programske dokumente na dvajsetih straneh. Prvo poglavje programa, *Manifest liberalizma*, je pripravil Slavoj Žižek. V osnovi je šlo za razširjeno verzijo manifesta liberalizma, ki ga je stranka pripravila pred spomladanskimi volitvami. V poglavju *Takoj na volitve v dvodomno skupščino* so se zavzeli za oblikovanje dvodomne skupščine z državnim zborom in zborom regij. Takoj po sprejetju nove ustave bi bilo treba razpisati nove volitve po proporcionalnem sistemu. Volilni sistem bi moral uravnovežiti razmerje med vplivom strank in volivcev, omogočiti primerno zastopnost žensk v parlamentu in omogočiti tudi izvolitev neodvisnih poslancev. Zbor regij bi sestavljali delegati in delegatke regionalnih skupščin, zbor regij bi bil enakopraven državnemu zboru pri odločanju o proračunu, razvojni politiki, prometu in zvezah, urbanizmu in prostorskem razvoju, infrastrukturi, socialni politiki, družbenih dejavnosti in zunanji politiki. Pri vseh ostalih vprašanjih bi imel le svetovalno vlogo.⁹⁰⁶ V poglavju *Regionalna Slovenija in lokalna samouprava* so predlagali uzakonitev policentrizma in regionalizma. V novi ustavi bo treba poimensko opredeliti regije na podlagi bivših okrajev ali pa tako imenovanih planskih regij. Komunalni sistem bi opustili in izoblikovali sistem občin, ki bi ustrezale potrebam lokalne samouprave. Regijam je treba določiti pristojnosti na področju razvojnih

905 SI AS 2111, §. 3, a. e. I/1/7, Govor Slavoj Žižka.

906 SI AS 2111, §. 25, a. e. II/2/1, Programski dokumenti, sprejeti na 14. kongresu ZSMS-LS oz. LDS v Zagorju, 10. 11. 1990, str. 2.

procesov in samouprave. Med občinami kot enotami lokalne samouprave in centralno oblastjo mora obstajati vmesna raven, kjer se ti dve srečujeta.⁹⁰⁷

V poglavju *Organizacija gospodarske infrastrukture* so predlagali, da bi vsi objekti in naprave gospodarske infrastrukture v družbeni lasti postali last države. Objekte in prometno infrastrukturo monopolnega značaja pa bi upravljala javna podjetja, v katerih bi bili direktorji plačani v odvisnosti od opravljenega dobička. Pri energetske politiki so svetovali zeleno energijo in energetske varčevanje. Poglavje *Slovenija brez vojske* je odprlo mirovniško vizijo slovenske države brez vojaškega aparata. Kako bi to izvedli? Slovenija potrebuje garancijo, da je nobena od njenih oboroženih sosed ne bo ogrožala. Zato mora projekt Slovenije brez vojske doseči potrditev projekta v OZN. Sledila bi demilitarizacija Slovenije v nekaj letih.⁹⁰⁸ Poglavje *Resolucija o manjšinah* je zagotavljalo pravico sleherne manjšine do svobodnega razvoja, predlagalo pa je tudi priznanje etničnih pravic Romom. Poglavje *Za politiko enakih možnosti* je obravnavalo enakopravnost žensk. Stranka naj bi predlagala posebno določbo Volilnega zakona, ki bi določal najmanj 20-odstotno zastopanost obeh spolov na strankarskih listah. Predlagali so še posebno varstvo starševstva, in ne materinstva, daljši plačan dopust za moške ob rojstvu otroka in zahtevali pravico do svobodnega načrtovanja in svobodnega odločanja o rojstvu otrok.⁹⁰⁹

Zanimivo je tudi poglavje *Model integracijske politike Slovenije*. Zavzeli so se za moderno imigracijsko politiko po vzoru demokratičnih evropskih držav, ki bi ljudem omogočila čim večjo izbiro med popolno asimilacijo in integracijo ob ohranjanju lastnih kulturnih posebnosti. Ugotavljali so, da bo Slovenija lahko zaradi gospodarskih težav izgubila privlačnost za »zdravo ekonomsko« migracijo. V luči kasnejšega izbrisa iz registra stalnih prebivalcev RS je še zlasti zanimiv odstavek o državljanstvu imigrantov iz drugih jugoslovanskih republik. Demokratična država svojim prebivalcem ne sme odvzeti pravic. Vsem državljanom in državljanom drugih jugoslovanskih republik, ki bodo imeli na dan začetka veljavnosti novega zakona o državljanstvu stalno bivališče v Sloveniji, je treba omogočiti, da se odločijo, ali bodo prevzeli slovensko državljanstvo. V poglavju *Proti diskriminaciji zaradi spolne usmerjenosti* so apelirali na skupščino, naj zagotovi enakopravno obravnavo homoseksualnih in heteroseksualnih parov v zakonodaji. Velik poudarek so namenili tudi šoli in znanosti. V poglavju *Šola v središču prihodnosti demokracije* so se zavzeli za kar najbolj odprt in propusten šolski sistem in za laično šolo. Viri financiranja za znanost bi morali biti stabilni in neodvisni od gospodarskega položaja. Poglavje *Kultura na glavnem tiru* je poudarjalo večja sredstva za kulturo in načelo odprtosti.

907 Prav tam, str. 3.

908 Prav tam, str. 4.

909 Prav tam, str. 5.

Zunanjo politiko naj bi razvijali tudi z medregijskim sodelovanjem (*Zunanja politika v Evropi regij*). Zagotavljali so, da je barva njihovega liberalizma zelena (*Barva liberalizma je zelena*). Država mora sprejeti vse zelene mednarodne sporazume, oblikovati ekološki nadzor, spodbujati gospodarstvo v ekološki smeri, ustanoviti poseben sklad za spodbujanje ekološke sanacije posameznih industrij itd. Ekonomski program je bil utemeljen na poudarjanju podjetništva, zasebne lastnine in omejene vloge države (*Ekonomski program privatizacije in podjetniškega prestrukturiranja*). Navedli so celo vrsto ukrepov za spodbujanje podjetništva, največ prostora pa so namenili problemu privatizacije, ki so jo označili za »eno izmed temeljnih oblik vzpostavljanja normalne družbe«. Za privatizacijo niso vzeli enega načela, ampak so k stvari pristopili bolj kompleksno. Šlo naj bi za globalni projekt prestrukturiranja slovenskega gospodarstva. Upoštevali naj bi ekonomsko strategijo deregulacije (konkurenca) in različne modele ter poti privatizacije. Program stranke je predvideval, da bi v naslednjih petih letih privatizirali najmanj 30 odstotkov industrijskega sektorja, najmanj 50 odstotkov storitvenih dejavnosti in najmanj 75 odstotkov agrarnega sektorja. Privatizacije pa ne bi izvajali samo s prodajo, ampak tudi tako, da bi najprej izpeljali program podjetniških sprememb (decentralizacijo). Bodoča LDS se je v programu strinjala, da je denacionalizacija lastnine potrebna, »vendar ne sme zavreti procesov privatizacije in dinamičnega prestrukturiranja podjetij«. Če je mogoče vrniti premoženje v naravi, je denacionalizacija pred privatizacijo. Lastnina se v celoti vrne zgolj tistim, ki jo potrebujejo za gospodarsko dejavnost. Predvsem pa denacionalizacija ne bi smela postati sredstvo poravnave krivic iz preteklosti, temveč način aktivne privatizacije.⁹¹⁰ Program so zaključili s *Tezami o razvoju Slovenije*, kjer so predstavili svojo vizijo davčne politike, prostorskih politik in organiziranja javnih služb.⁹¹¹

Za kasnejši razvoj LDS ni bilo brez pomena, da so na kongres povabili tudi nekdanjega predsednika SFRJ Janeza Drnovška. Na seznamu povabljenih je bil Drnovšek napisan na prvem mestu, vendar je bil kasneje tudi prečrtan z modrim kemičnim svinčnikom.⁹¹² Kljub temu so novinarji *Dela* opazili, da se je Drnovšek udeležil sprejema v Medijskih toplicah. V satirični rubriki *Halo, Zagorje* so zapisali, da se je do prihoda liberalnih demokratov v hotel zadrževal »v neposredni bližini šefice hotelske masaže. Mogoče je to vzrok, da je potem lahko ves čil in svež zdržal do pol dveh zjutraj v družbi Jožeta Školča in Toneta Anderliča«. ⁹¹³

910 Prav tam, str. 15.

911 Prav tam, str. 20.

912 SI AS 2111, š. 3, a. e. I/1/7, Gostje 14. kongresa ZSMS-Liberalne stranke.

913 Halo, Zagorje, str. 3.

ZAKLJUČEK

Kako razumeti prehod Zveze socialistične mladine v liberalnodemokratsko politično stranko na osnovi zgodovinske analize ideoloških in programskih izhodišč v letih 1989–90? V začetku raziskovanja se je avtor sestavka držal hipoteze, da je ZSMS v tem obdobju s pospešenim propadom samoupravnega socializma izgubila ideologijo in da ji je ostala zgolj stara organizacijska struktura DPU, ki so jo izkoristili za vzpostavitev moderne stranke. Liberalno etiketo naj bi po tej hipotezi sprejeli bolj zaradi pomanjkanja kakršnekoli ideologije kot pa zaradi liberalnih prepričanj. Študij gradiva (in literature) je pokazal drugačno in bolj zapleteno sliko. O liberalnodemokratski usmeritvi so razpravljali že februarja 1989. Mladinci so kot dobri in izobraženi marksisti že od samega začetka ideologiji namenjali veliko pozornosti. Preobrazbo organizacije v moderno politično stranko so videli v kontekstu dolgega trajanja. Na vsakem koraku so poudarjali zgodovino vključevanja novih družbenih gibanj v ZSMS in svojo vlogo pri zgodnji demokratizaciji slovenskega političnega prostora. Ko je v začetku leta 1989 od ZSMS dokončno odpadel socializem, se organizacija ni znašla v ideološkem vakuumu, pač pa je lahko iz heterogenih vsebin sestavila novo zgodbo. Najmanjša skupna imenovalca teh raznorodnih vsebin sta bila demokracija in svoboda. Kljub temu je bil za vzpostavitev uporabne liberalnodemokratske ideologije potreben miselni potencial v liku in delu Slavoj Žižka in ostalih intelektualcev. Čeprav ZSMS ni bila edina organizacija, kjer so imeli intelektualci odločilno vlogo v tem obdobju (npr. navezava SDZ na intelektualni krog *Nove revije*), pa si transformacije ZSMS v LDS ne moremo predstavljati brez angažmaja intelektualcev. Ti so dali v določenih trenutkih celo odločilne impulze za politično delovanje (npr. nastop Slavoj Žižka in Tomaža Mastnaka na seji RK ZSMS februarja 1989, Žižkova opredelitev liberalizma pred spomladanskimi volitvami 1990).

Programske vsebine od programa *Za demokracijo* do resolucij 14. kongresa so se – kar je glede na gostoto zgodovine v letih 1989–90 razumljivo – spreminjale, kljub temu so osnovne poteze s poudarkom na svobodi in demokraciji ostajale bolj ali manj enake. Ekonomija v smislu tržnega gospodarstva in privatizacije je imela veliko vlogo že v programu, sprejetem na 13. kongresu, v programu 14. kongresa pa je bilo temu področju namenjeno največ prostora. Privatizacija in razvoj podjetništva imata ključno vlogo v obeh programih. Ne glede na sprejemanje tedaj dominantne neoliberalne maksime pa niso zagovarjali hitre prodaje za vsako ceno, ampak preišljeno in raznoliko privatizacijo. Ekologija je imela prav tako pomembno vlogo v obeh programskih dokumentih, čeprav je v obeh ostala bolj na deklarativni ravni. V programu 13. kongresa je umanjala

mirovniška drža, zato pa so na 14. kongresu sprejeli resolucijo o ukinitvi vojske in demilitarizaciji. Medtem ko so ZSMS-jevci na 13. kongresu poskušali reševati položaj Slovenije v Jugoslaviji po načelu »gremo v Beograd, drugače bo Beograd prišel k nam«, pa so se z Jugoslavijo v dokumentih 14. kongresa ukvarjali zgolj mimogrede. V političnem življenju pred plebiscitom so svarili pred naglimi odločitvami in priporočali razmislek o nadaljnjih korakih. Zanimiva novost na 14. kongresu je bilo izrazito zagovarjanje decentralizacije in regionalizacije Slovenije. Snovalci programa so si zamislili celo dvodomno skupščino z zborom regij. Prav tako so kapitalizirali pokroviteljstvo nad novimi družbenimi gibanji s tem, ko so jasno izrazili privrženost enakopravnosti žensk in boju proti diskriminaciji zaradi spolne usmerjenosti. Kot se za liberalce spodobi, so podprli tudi svobodno odločanje o rojstvu otrok.

Medtem ko se programski dokumenti 13. kongresa mestoma berejo kot resolucije ZSMS iz socializma, pa v programu 14. kongresa že zasledimo sodobni tehnokratski in ekonomistični jezik. Mladinci so odrasli v nekaj drugega, za kar so bili vzgajani. Na mestu je vprašanje, kaj jim je ostalo od starega sveta mladinske organizacije. Mile Šetinc je v govoru na 14. kongresu izjavil: »Naša politična drža je pragmatična, skeptična in drobnjakarska.«⁹¹⁴ Če vzamemo njegove besede resno, bi lahko z njimi opredelili tako delovanje ZSMS v drugi polovici osemdesetih let kot vladavino LDS pod Drnovškovim vodstvom v devetdesetih letih 20. stoletja.

914 SI AS/2111, š. 3, a. e. I/1/7, Govor Mileta Šetince.